

Микола Миколайович Дроботенко,
президент Міжнародної Благодійної Організації
«Фонд сприяння розвитку
здібної та обдарованої молоді»,
м. Київ, Україна

УДК 376-056.45

СОЦІАЛЬНІ ЛІФТИ ДЛЯ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ – ЯК НЕОБХІДНІСТЬ ВИХОВАННЯ І ПІДГОТОВКИ ЕЛІТИ НАЦІЇ

Автор статті аналізує історію створення творчої еліти, її призначення в суспільстві. Переходить до сучасних проблем і зв'язує це з навчанням і вихованням одареної молоді (старшокласників і студентів), яка в майбутньому стане елітою держави України і буде створювати цінності для її розвитку.

Ключевые слова: *молодежь, элита, общество, одаренность, принципы, ценности.*

In this article author analyses the history of creative elite formation and its purpose in society. Reviewing nowadays problems he connects this problem with education and teaching of gifted youth (high-school pupils and students) – the future elite of Ukraine that will create values in future

Key words: *youth, elite, society, giftedness, principals, values*

Наприкінці XIX – на початку XX ст. французький філософ Жорж Сорель термін «еліта» визначав як «найціннішу, найкращу групу людей, яка керує суспільством, завдяки притаманним їй винятковим якостям». Вільфредо Парето, Гаєтано Моска та Роберт Міхельс [1] займалися аналізом реальних відносин суб'єктів політичної влади. У XX ст. вони дослідили та обґрунтували поняття «еліти», надаючи їй провідну роль у громадському розвитку суспільства. В. Парето позбавляє поняття ореолу «піднесення» і «зверхності», дещо девальвуючи і нейтралізуючи його шляхом подання ціннісних критеріїв у поєднанні зі статистичними показниками особистісних якостей представників суспільства, які претендують на зарахування себе до еліти. Він застосовував поняття «еліти» до верхівки правлячого класу, до надзвичайно обдарованих людей. У праці «Трактат із загальної соціології» учений поширює поняття еліти на всі сфери життя і діяльності, різні групи людей. В. Парето підводить нас до наступного вільного від «ціннісних прив'язок» визначення «еліти», за яким – це: «...сукупність людей, де кожний отримав у своїй галузі найвищу оцінку!»

Разом із тим, він зазначає неминучість поділу суспільства на керованих та керуючих, пояснюючи це нерівністю індивідуальних, психологічних здатностей людини, що проявляється у сферах суспільного життя. «Подобається це теоретикам чи ні, але суспільство неоднорідне, а особистості відрізняються фізично, морально, інтелектуально» [2]. Учений вводить у наукове використання термін «еліта», як синонім термінів «правлячий клас», «аристократія» або «вищий прошарок суспільства». За В. Парето еліта складається з тих, хто має найвищі здатності в тій або іншій сфері діяльності.

Головною значущістю терміну «еліта» є перевага... «У широкому сенсі під елітою розуміють співтовариство таких людей, які у найвищій мірі володіють властивостями розуму, характеру, спритністю, різними здатностями... Це може бути аристократія: святих або розбійників, учених, або злочинців тощо» [1, 2]. Він розвинув теорію «колообертання еліт», згідно з якою для підтримки стійкості суспільство повинно створити умови попадання в еліту більш талановитим. І якщо цього не відбувається, то позитивно нереалізована енергія, що накопилася, призводить до дестабілізації суспільства. Це є частиною ширшого завдання, яке він ставить і досліджує – «стійкість суспільства» та спроможність від її здатності виконувати функції і, таким чином, забезпечувати соціальну рівновагу. Цей аргумент особливо значущий у питаннях розвитку тієї частини суспільства, що належить до обдарованих представників меншості груп, які мають менше можливостей проявити власні здібності та розглядаються, як потенційні джерела дестабілізації.

Спираючись на філософські погляди Платона, Арістотеля, Полібія, Цицерона, Монтеск'є, відомий італійський соціолог Гаєтано Моска (1858–1941 рр.) вбачав порятунком для правлячого класу, недопущення занепаду і кінця держави, модифікацію та поступове його оновлення. Підґрунтям і опорою цього повинно стати знання законів, що регулюють соціальну природу людини. На його думку, «якщо одна правляча меншість органічно замінювалася іншою, кращою, тоді суспільство прогресувало» [10].

На відміну від нього, В. Парето унеможлилював постійну модифікацію і оновлення правлячого класу. Він був переконаний у фатальній невідворотності

деградації еліти, її нездатності встояти під натиском нової. Це можна зрозуміти, тому що на переконання науковців різних часів існують два шляхи зміни суспільства:

- революційний;
- еволюційний.

Правляча еліта повинна постійно оновлюватись – це зумовлює розвиток суспільства. Постійний процес оновлення вищого прошарку суспільства В. Парето називає «циркуляцією еліт». Якщо циркуляція за певних причин припиняється, еліта стає закритою, втрачаючи здатність до ефективного керування й поступово деградує.

Таким чином, у суспільстві можуть виникати «запрограмовані» дестабілізаційні процеси та пов'язані з ними наслідки. Така ситуація щодо заміщення (зміни, циркуляції) еліт в суспільстві спостерігається не лише в політичній сфері. Зміна політичної еліти як правлячої сили, впливає на шляхи, рівень розвитку всього суспільства. Природа існування людини в ній як складової частини, життєдіяльність і фізичні процеси в організмі підтверджують циклічність процесів як таких, що ми спостерігаємо і досліджуємо. Процеси виникнення еліт, їх заміщення, циркуляції відбуваються також у соціальних групах.

На сьогоднішній день, зважаючи на процеси диференціації суспільства, соціальні класи та верстви суспільства, особливої уваги заслуговує дослідження процесів формування еліт, їх змін і трансформацій. Означені процеси диференціації у соціологів отримали назву «стратифікації» і визначають розташування особистостей або груп згори вниз (стратами) за ознакою нерівності в доходах, власності, рівнів освіти, обсягу влади, професійному престижі та стилі життя. Важливими є питання стратифікації еліт у суспільстві, де активну участь починає приймати молодь. В силу розвитку індивідуальних здібностей та їх зростання і становлення, зміни характеру і напрямків розвитку суспільства, а також ціннісних і моральних показників самого суспільства дестабілізаційні процеси у поєднанні з стратифікацією спонукають молодь до визнання більш активної життєвої позиції. Активна життєва позиція молоді, наразі є особливо помітною на прикладах соціальних і політичних процесів, що відбуваються в країнах. Вона стає рушійною силою, що матиме вплив на процеси розвитку і стабільності держави.

Необхідно враховувати факт постійного зростання чисельності молоді, яка отримує вищу освіту в Україні. Так, упродовж періоду 2000/01 – 2010/11 років кількість молоді у закладах освіти I–II рівня акредитації знизилась від 528 тис. до 361,5 тис. осіб. За той же період – кількість студентів у закладах III–IV рівня акредитації зросла з 1402,9 тис. до 2129,8 тис. осіб [3]. Це свідчить про бажання молоді не лише отримати належний рівень знань, а і можливість ефективніше реалізувати себе на ринку праці та у суспільному житті. Разом із тим, молодь не відчуває прямої залежності понять у вислові: «отримав певну освіту – маєш престижну роботу з високим

рівнем оплати». Причинами такої ситуації є існуючий поділ матеріальних і владних ресурсів та системи доступу, що склались у суспільстві».

Зважаючи на це, збільшилась кількість молоді, яка прагне отримати вищу освіту за кордоном з перспективою продовження професійної діяльності та життя за межами держави. Згідно з результатами обстеження 2008 р., у період від початку 2007 р. до червня 2008 р. 567 тисяч молодих українців перебували за кордоном з метою трудової діяльності. Поза увагою залишаються громадяни, які виїхали за кордон для трудової діяльності, при цьому зазначивши у декларації туризм і відвідування родичів метою поїздки [3]. З одного боку, це свідчить про можливість соціальної мобільності, тобто, зміни місцезнаходження людини в суспільстві за Болонськими домовленостями, а відповідно й зміни її соціального статусу, що є соціологічною категорією. З іншого боку, ситуація стикається з політичною категорією, тому що відіграє роль формування еліт та їх змін і відповідно – шляхів цих змін, якості, форм і методів.

Такий високий показник «міграції» молоді можна пов'язати з важливими соціальними проблемами, що не розв'язуються державою і громадянським суспільством. Проблеми корумпованості у суспільстві стають першочерговими, разом із такими проблемами як:

- низький економічний рівень життя;
- відсутність належних житлових умов для створення сім'ї;
- відсутність прозорих та зрозумілих соціальних ліфтів;
- відсутність моделей успішного будівництва власної кар'єри;
- відсутність чіткої схеми дій і бачення, що гарантує імовірність професійної успішності.

На макрорівні першою змінною величиною, що пов'язується з корупцією, є втручання держави в організацію економічного життя, а саме:

- зростання кількості законів та регуляторних положень;
- розширення державного сектору;
- зростання системи соціального забезпечення.

У сучасній Україні можна виділити три види соціальних статусів конкретної особистості, що відіграють основну роль у суспільному житті країни: *політичний, економічний і професійний*. У політичному статусі особистість прагне знайти місце в інститутах влади, політичних партіях чи громадському секторі з метою доступу до влади. В економічному статусі людина зосереджується на володінні певним майном, розмірі доходів і можливості доступу до фінансових і матеріальних ресурсів. Високого рівня статусу можна досягти через професійний статус, що набувається завдяки отриманню посади на підприємстві, достатнього професійного рівня, можливості зайняти керівні ланки і через рух доверху у політичній діяльності.

Особистість та її діяльність в політичній партії закладає можливість впливу на владу, суспільство та політичне життя країни через рейтинг партії, і місце у партійній ієрархії. У громадських організаціях,

залежно від видів її діяльності та взаємодії з владою відбувається вплив на суспільство. Там також існує місце особистості у громадській ієрархії. Зважаючи на існуючі негативні риси суспільства на доступ до влади можуть впливати родинні зв'язки, «кумівство», особисті зв'язки з владними посадовими особами.

Стратифікацію особистості в економічному статусі громадян сучасної України можна розглядати як високу (де орієнтовна частка суспільства складається з багатих і заможних, яких відповідно 0,05 % населення і 4–6 %); середню (серед яких потенційно заможних 10 %, незаможних 62,2 %); присутня також частка бідного населення, яких 21,4 %, і навіть злиденне «соціальне дно» (чисельність цієї категорії до 0,3–0,5 %) [6]. Така вражаюча різниця в економічному статусі громадян призводить до економічних та політичних криз в існуючому суспільстві, а мотивації молоді частини суспільства спрямовуються для досягнення найвищого рівня економічного статусу, причому шляхи і методи його досягнення можуть супроводжуватись певними ризиками.

Стратифікація професійного статусу складається з наступних класів: вищого класу професіоналів, адміністраторів, технічних спеціалістів середнього класу, комерційного класу, техніків і робітників, які здійснюють керівні функції, а також кваліфікованих і некваліфікованих робітників.

Переміщення професійної особистості вгору за вказаними стратами можна вважати «соціальним ліфтом». Американський вчений Питирим Сорокін, виділяв вісім «ліфтів», за якими професійні особистості рухаються вгору за соціальними стратами, це: *освіта, армія, церква, політика, мистецтво, засоби масової інформації, бізнес, сім'я*. Зупинимось на важливому для молоді та актуальному нині питанні – освіті. Її роль і місце у питаннях руху молодих професіоналів вгору за «соціальним ліфтом» мають першочергову та пріоритетну значущість. Серед цілей і завдань освітньої політики світового співтовариства більш важливим є використання інтелектуального потенціалу учнів, розробка стратегії інтенсивного здобуття знань.

Реалії розвитку сучасного світу ініціюють створення необхідних моделей освіти. Загальним завданням таких моделей є забезпечення повноцінного розвитку кожної молоді особистості в діапазоні її індивідуальних психологічних ресурсів і надання можливостей для подальшої самодостатньої, ініціативної та продуктивної життєдіяльності. Однією з таких моделей освіти, що надає молоді можливість вільно мігрувати в європейському просторі для зростання рівня навченості, стала Болонська система освіти, що сприяє і впливає на створення «соціальних ліфтів». Але при цьому для молоді особистості існують певні небезпеки, що можуть змінити подальший життєвий шлях.

З переходом до постіндустріального суспільства відбувається комерціалізація системи освіти і збільшення кількості вищих навчальних закладів. Як наслідок, відчутними стають конкуренція у наданні

освітніх послуг. Разом із тим, спостерігається зниження якості освіти. Не менш тривожним є факт, що кількість молоді з вищою освітою не може позитивно впливати на рівень безробіття у суспільстві.

Таким чином, фінанси громадян, вкладені на здобуття вищої освіти, можуть виявитися «замороженими», або гірше – витраченими даремно. У цьому випадку ринкові механізми, що закладені в систему освіти, стають детонатором процесів безробіття та невпевненості молоді в завтрашньому дні. Тому питання економічної та громадської ефективності вищої освіти стають більш актуальними.

Реалії XXI ст. підтверджують факт, що знання не можуть бути лише самоціллю, а повинні допомагати суспільству в зменшенні соціальної напруженості, сприяти його економічному процвітання. Нова філософія освіти вимагає від учасників опанування фундаментальних наук і практичного впровадження готового продукту/продукції на ринок, підвищення рентабельності наукових досліджень, тісніших зв'язків вищих навчальних закладів як з ринком праці, так і суспільством з метою посилення конкурентоспроможності. Болонські домовленості та реформа освіти містять елементи ринково-орієнтованої та прагматичної політики освітніх послуг, спрямованих на задоволення потреб ринку і працедавців. І не дивно, що це викликає критику у прибічників європейської академічної спільноти. Вони підкреслюють той факт, що університети втрачають орієнтири, спрямовані на фундаментальні знання і дослідження, а орієнтири «на кінцевий результат», пов'язані зі скороченням часу навчання (зокрема, на рівні PhD) не дають достатнього часу для створення вагомого інтелектуального продукту/продукції.

Впровадження Болонських принципів у систему вищої освіти України не впливає на підвищення якості освіти, рівень знань учнів або захист від інфляції освіти. Таким чином, молодь може не повною мірою використати можливості для розвитку власних якостей.

Наступним проблемним питанням для молоді при виборі професійного, соціального статусу і можливості власного зростання є особливості нашого часу і розвитку постіндустріального суспільства. Останнім часом, усе більше говорять про необхідність актуалізації робітничих професій для задоволення потреб промисловості та власників існуючих підприємств. Проте це може стати гальмом для розвитку інтелектуальних можливостей і творчого розвитку особистості, особливо для молоді. Філософська наука стверджує, що виникнення поняття «мотивація дії» людини або спонукання її до певної діяльності, відбувається не спонтанно і не пов'язано з необхідністю збереження або покращення власного життя, а пов'язано зі здатністю людини (на відміну від інших живих істот) шляхом повторювального процесу і осмислення власних дій отримувати бажані результати, покращувати їх.

Ф. А. Тейлор у праці «Природа творчого процесу» визначав п'ять рівнів здібностей до творчості:

- 1) примітивної та інтуїтивної експресії;
- 2) академічний і науково-технічний;

- 3) винахідницький;
- 4) інноваційний;
- 5) геніальність.

Перші три рівні здібностей можуть бути досягнуті кожним за певної мотивації та наполегливості. Останні два – характерні для особистостей, здатних пережити натхнення або мають природну (вроджену) обдарованість. Для конструктивного виконання обов'язків достатньо бути висококваліфікованим робітником і, таким чином, особа вмотивована роботодавцями свідомо, а з часом і несвідомо може зупинити «соціальний ліфт» професійного статусу, а, разом з тим, економічний, пов'язаний з рівнем винагороди за діяльність, рівнем життя і перспективою подальшого розвитку.

Таким чином, формування елітарності суспільства стає залежним від вподобань і мотивацій власників підприємств, які лобюють свої інтереси через представників влади. На думку російського вченого, генерального директора «Російської венчурної компанії» Ігоря Агамірзяна, протягом XXI ст. робітничка професія буде не потрібна. Він вважає, що на сьогоднішній день за терміном «індустріалізація» стоятиме не промислове виробництво, як це було у XX ст., а виробництво нових технологій. Реалізація нововведень проходитиме за мінімальної участі людини. Нова індустріалізація, призведе до зникнення професійних робітників як соціальної групи. Тому наразі для молоді, яка прагне знайти власний шлях у житті, мати перспективу стати його елітою, важливим є особистісний розвиток і розвиток суспільства, в якому вони живуть.

Розвиток творчої обдарованості особистості у суспільстві залежить від:

- 1) наявності та відповідності законодавчої бази;
- 2) організації національної системи освіти та пріоритетів її розвитку;
- 3) підготовки та наявності вчителів і науково-педагогічних працівників відповідного рівня;
- 4) ставлення суспільства до потреб обдарованої молоді;
- 5) індивідуальних особливостей розвитку обдарованої особистості у сучасному світі;
- 6) рівень освіти в країні, визначення пріоритетів її розвитку та відношення до неї.

Рівень освіти в країні, визначення пріоритетів її розвитку і ставлення до неї невід'ємно пов'язані з рівнем розвитку країни і є взаємозалежними. Тому зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високотехнологічних підприємств, незадовільний рівень оплати науково-технічної праці, падіння її престижу, недосконалість механізмів захисту прав інтелектуальної власності, а також вплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України розглядається як загроза для національних інтересів і національної безпеки України [8]. Підготовка кадрів, опіка щодо їх збереження і необхідного (у сучасний час) високого рівня науково-педагогічних працівників стає першочерговим завданням як системи освіти країни, так і держави

в цілому. Відсутність необхідної законодавчої бази для пошуку, підготовки і збереження обдарованої молоді в країні, яка повинна стати нашою елітою, є першочерговим завданням суспільства і тими гальмами, що утримують потяг інтелекту нації до покращення ситуації в країні. Необхідною є особлива увага до підготовки вчителів, які працюють з категорією обдарованої молоді.

Південна Корея упродовж 5 років готує до 30 000 вчителів для роботи з обдарованою молоддю, постійно займається підвищенням якості навчальних програм та впровадженням освіти для обдарованих у загальноосвітніх школах [9], а результат розвитку цієї країни підтверджує правильність обраного курсу і прийнятих програм розвитку країни. Тому пріоритетами в роботі з обдарованою особистістю і формування з них еліти нації можливо визначити такі напрями як:

- законотворчий напрям та вдосконалення нормативної бази системи освіти з врахування особливих потреб обдарованої особистості;
- підготовка науково-педагогічних працівників, педагогів і вчителів, які працюють з категорією обдарованої молоді, врахування наукових підходів і педагогічних практик в діяльності з ними;
- здійснення практичних дій, спрямованих на створення «соціальних ліфтів» для обдарованої молоді.

Використані літературні джерела

1. *Рахшмир П. Ю.* Идеи и люди. Политическая мысль первой половины XX века / П. Ю. Рахшмир. – Пермь: Изд-во Пермского ун-та. – 2001. – 2-е изд. – 272 с.
2. *Парето В.* Компендиум по общей социологии / В. Парето. – М.: ГУ ВШЭ, 2008.
3. Молодь в умовах становлення незалежної України (1991–2011 рр.). Щорічна доповідь Президенту України, ВР України, КМ України про становище молоді. – К., 2012. – 224 с.
4. *Донатела дела Порто, Альберто Венучі.* Брудні оборудки / Донатела дела Порто, Альберто Венучі. – К.: Вид-во «К.І.С.», 2006. – 302 с.
5. Збірки статей Хайденхаймера (1970), Джонсон та Левіне, 1989.
6. Соціальна стратифікація українського суспільства: Спроба статистичного визначення та вимірювання / Е. М. Лібанова. – Український соціум. – 2003. – № 1.
7. *Василькевич Я. З.* Креативність як інтегральна творчість здібність: Теоретичні основи вивчення / Я. З. Василькевич // Наукові записки. – К, 2013. – № 24. – (Серія: «Психологія і педагогіка»).
8. Закон України № 964-IV «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року.
9. *Корсунська Л. М.* Інформатизація освіти у Південній Кореї: на шляху до смарт-суспільства / Л. М. Корсунська. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2013.
10. *Моска Г.* Правящий класс / Г. Моска // Социологические исследования. – 1994. – № 12.